Barashada ka qaybgalinta Dadka Laga tirada badan yahay : Diirada saara hirgelinta iskaashiga

Claire Thomas iyo Professor Mohamed Eno

Minority Rights Group

D.Y.D.O

SIMAE

PMWD

Sawirka bogga hore: Xeryaha qaxootiga ee Baydhabo, Soomaaliya. Bisha 5aad 2019. *Xigasho: sntes/Shutterstock*

Daabacaaddan waxa la soo saaray iyadoo ay gacan ka siisay Wakaaladda Horumarinta iyo Iskaashiga ee Swiss-ka (SDC). Aragtiyada lagu sheegay daraasaddan waxaa mas'uul ka ah kooxda xuquuqda dadka laga tirada badan yahay ee caalamiga, xaalad kastana looma tixgelin karo inay ka tarjumayso mowqifka SDC.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development and Cooperation SDC

© Kooxda Xuquuqaha Tirada Yar ee Caalamiga ah (MRG), Maajo 2025. Xuquuqda oo dhan way xifdisan tahay.
ISBN Online: 978-1-915898-27-2.

Ku saabsan qorayaasha

Claire Thomas

Claire Thomas waa Maamule Sare oo ka tirsan Kooxda Xuquuqul Insaanka dadka laga tirada badan yahay ee caalamiga (MRG) waxayna ka shaqaynaysay ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay ee Soomaaliya tan iyo 2012 (taas oo ku habboon mas'uuliyadeeda kale).

Mohamed A. Eno

Mohamed A. Eno waa Xiriiriyaha barnaamijka MRG ee Soomaaliya. Waxa uu haystaa shahaadada Ph.D. xagga Barashada Bulshada, wax badana ka qoray beelaha laga tirada badan yahay ee Soomaalida.

Mahadnaq

Claire Thomas, Mohamed A. Eno iyo dhamaan hay'adaha aan wada shaqaynta leenahay waxay jecel yihiin in aan qirno caawinta iyo wax-ka-qabashada dhammaan shaqaalaha Swiss-ka ah ee ka shaqeeya arrimaha Soomaaliya iyo sidoo kale shaqaalaha Hay'adaha fulinta ee aan la hadalnay oo xog na siinayay, iyo weliba taageerada turjumaadda ee Maxamuud Abuubakar.

Minority Rights Group

Kooxda Xuquuqda dadka laga tira badanyahya ee Caalamiga (Minority Rights Group International (MRG) waa urur aan dawli ahayn (NGO) oo ka shaqeeya sugidda xuquuqda qowmiyadaha, diinta iyo luqadaha laga tirada badan yahay iyo dadyowga asaliga ah ee adduunka oo dhan, iyo si kor loogu qaado iskaashiga iyo isfahamka ka dhexeeya bulshooyinka. Hawlaheenna waxay diiradda saarayaan u doodista caalamiga ah, tababarka, daabacaadda iyo wacyigelinta. Waxaa ina haga baahiyaha ay muujiyeen shabakadaha hay'adaha aan bahwadaagta nahay ee caalamka, kuwaas oo matalaya dadka laga tirada badan yahay iyo kuwa asaliga ah. MRG wuxuu la shaqeeyaa in ka badan 150 urur oo ku yaal ku dhawaad 50 waddan. Golahayaga maamulka, oo shira laba jeer sannadkii, waxay xubno ka yihiin 10 waddan oo kala duwan. MRG waxa uu heer la tashi kula leeyahay Golaha Dhaqaalaha iyo Bulshada Qaramada Midoobay (ECOSOC), iyo heerka goobjooge ee Komishanka Afrika ee Xuquuqda Aadanaha iyo Dadka (ACHPR). MRG waxa ay u diiwaan gashan tahay samafal ahaan iyo shirkad ay ku xaddidan tahay dammaanad sida waafaqsan sharciga Ingiriisiga: no. 282305, shirkad xaddidan no. 1544957.

Ururka Horumarinta Dhalinyarada ee Daami (DYDO)

DYDO waxa ay xarunteedu tahay Hargeysa, Somaliland, waana urur aan siyaasad ahayn, aan macaash doon ahayn, xuquuqal insaanka, gargaarka iyo horumarinta, si sharci ah u diiwaan gashanaa 2007 shaqsiyaad ka soo jeeda beelaha laga tirada badan yahay ee Somaliland oo u heellan hagaajinta xaaladaha iyo xuquuqaha la duudsiyay ee kooxaha laga tirada badan yahay ee Somaliland. DYDO waxa ay doonaysaa in ay caawiso bulshooyinka laga tirada badan yahay si ay u abuuraan xal waara oo ay ku xaliyaan dhibaatooyinka ay la kulmaan, oo ay uga gudbaan faqriga buuxda, ka saarista, takoorid, iyo shaqo la'aanta. Waa urur ay hogaamiyaan beelaha laga tirada badan yahay oo u ololeeya sinnaanta iyo ka mid noqoshada beelaha laga tirada badan yahay ee nidaamka bulshada, siyaasadda, iyo waxbarashada guud ee dalka.

Ururka Horumarinta Haweenka laga tirada badan yahay ee Puntland (PMWDO)

PMWDO waa urur ay hogaamiyaan dadka laga tirada badan yahay oo ka shaqeeya horumarinta daryeelka bulshada iyo dhisidda awoodda haweenka iyo carruurta laga tirada badan yahay ee la haybsooco. Waxay bixiyaan waxbarashada aasaasiga ah, daryeelka caafimaadka iyo tababar ku saabsan maareynta deegaanka iyo dakhliga, si loo gaaro horumar waara.

Wax-garadka Soomaaliyeed ee u doodista iyo awood-siinta beelaha laga tirada badan yahay (SIMAE)

SIMAE waa urur maxalli ah oo aan dowli ahayn oo fadhigiisu yahay Baydhabo, dowlad goboleedka Koonfur Galbeed Soomaaliya. Waa urur aan dowli ahayn oo ay hogaamiyaan beelaha laga tirada badan yahay kaasoo u dooda xuquuqda iyo sinnaanta qowmiyadaha iyo bulshada. Dhaqdhaqaaqyadooda waxaa ka mid ah u doodista, waxbarashada, caafimaadka, iyo abaabulka bulshada si loo abuuro wacyiga xuquuqda iyo ka mid noqoshada dadka la takooro.

Barashada ka qaybgalinta Dadka Laga tirada badan yahay : Diirada saara hirgelinta iskaashiga

Tusmada Mawduucyada

Soo koobis 2

Soo gaabinta ereyada 4

Hordhac 5

Habka Diraasadda 6

Natiijooyinka 8

- Natiijooyinka: Saamaynta bulshooyinka 8
- Natiijooyinka: Casharrada Fuliyayaasha 9
- Natiijooyinka SDC iyo deeq-bixiyeyaasha kale ee Soomaaliya 9
- Isbarbardhigga natiijooyinka laga helay daraasaddii 2021 12

Gabagabo 14

Talooyin 15

Qoraallo tixraac ah 16

Soo koobis

2021, Wakaaladda Horumarinta iyo Iskaashiga Swiss-ka (SDC) waxay u wakiishay Kooxda Xuquuqda Dadka laga tirada badan yahay (MRG) inay sameeyaan ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay ee barashada dib u eegista barnaamijyadooda Geeska Afrika. Diirada shaqadu waxay ahayd qowmiyadaha laga tirada badan yahay, luqadaha iyo diinta, sida lagu qeexay qoraallada muhiimka ah ee Qaramada Midoobay. Natiijooyinka waa la isku daray, iyadoo shaqada Kenya ay muujisay xubno laga tiro badan yahay oo xooggan oo loo dhan yahay, laakiin shaqada Soomaaliya ayaa muujisay in dadka laga tirada badan yahay ay wajaheen heerar la taaban karo oo ka reebis ah gargaarka iyo faragelinta horumarinta labadaba. Daabacaada warbixinta iyo u doodista isku xidhka ururada laga tirada badan yahay ee ay hogaaminayaan, MRG iyo SDC iyo sidoo kale deeq bixiyayaasha kale ee ay isku fikirka yihiin ayaa sababay isbedel weyn oo ku wajahan dadka laga tirada badan yahay ee kaabayaasha gargaarka ee Soomaaliya.[1]

Sannadkii 2024, SDC waxay waydiisatay MRG, iyadoo la shaqaynaysa saddex urur oo wada shaqayneed oo ay hogaamiyaan beelaha laga tirada badan yahay[2] (DYDO, PMWDO iyo SIMAE), inay dib u eegaan arrinta si loo qiimeeyo ilaa heerka ay ku darista beelaha laga tirada badan yahay isbeddelay. Iyadoo la og yahay in daraasaddii ugu horreysay lagu sameeyay heerka faylalka guud ahaan (taas oo ka hortagtay xiriirka tooska ah ee ka dhexeeya wax-soo-saarka Swiss-ka-badanaa dadaallada deeq-bixiyeyaasha badan-iyo natiijooyinka ka-saarista ka dib tallaabooyin fara badan oo faragelin ah), waxaa la isku raacay in daraasaddan ay qaadi doonto hab maxalli ah, iyada oo la aqoonsanayo waxqabadyada la filayo in laga dareemo goob juqraafiyeed xaddidan, lagana yaabo in waraysi la yeesho. si loo hubiyo in ay ahaayeen dad laga tiro badan yahay iyo in kale iyo in la fahmo khibradooda faragelinta. Shaqadu waxay ka bilaabantay afar goobood oo kala ah: Rabdhuure /Bakool; Baydhabo/Gobolka Baay; Hargeysa/Somaliland; iyo Garoowe/Puntland (inkastoo mid ka mid ah goobahaas la ogaaday in aysan buuxin shuruudaha daraasadda). Waxqabadyada la darsay ayaa u dhexeeyay lacag caddaan ah oo cunto iyo barnaamijyo adkeysi ah iyo ka qaybqaadashada wada-hadallada dawladda hoose.

Guud ahaan dib u eegista ku darista beelaha laga tirada badan yahay waxay ogaatay in Shuraakada Fulinta SDC ay ka warqabaan ka saarista laga yaabo in laga tirada badan yahay, badankoodu waxay aqoon u lahaayeen beelaha laga tirada badan yahay meelaha ay ka hawlgalaan iyo saamiga macquulka ah ee ka faa'iidaystayaasha guud waxay leeyihiin beelaha laga tirada badan yahay.

Dhanka kale, inta badan fuliyeyaasha Swiss ma aysan awoodin inay aqoonsadaan dadka laga tirada badan yahay ee ka faa'iideystayaasha heerka qoysaska ama shakhsiyaadka, waxayna weli aad uga warwareegayeen inay weydiiyaan su'aalo toos ah oo ku saabsan xaaladda dadka laga tirada badan yahay. Marka la eego qodobkan u dambeeya, su'aal ayaa soo baxaysa in la gaarey si la qorsheeyay amd kedis ay u dhacday; Natiijaddayadu waxay tahay inay ahayd mid la qorsheeyay laakiin dadka laga tirada badan yahay ayaa ugu horreyntii lagu aqoonsaday heerka bulshada oo aan ahayn qoys. Iyadoo loo malaynayo in bulshooyinka loo aqoonsaday inay yihiin beelaha laga tirada badan yahay ay yihiin kuwo isku mid ah oo ay si gaar ah uga kooban yihiin qoysaska laga tirada badan yahay, waxay noqon doontaa tallaabo yar oo dheeraad ah si loo qoondeeyo heerka dadka laga tirada badan yahay iyadoo lagu salaynayo degenaanshaha bulshada laga tirada badan yahay. Tani waxay awood u siinaysaa ka warbixinta xogta la kala saaray ee natiijooyinka mashruuca, xitaa xaaladaha ay kooxuhu dareemaan in amniga ama welwelka dhaqan-bulsheed ay ka hortagayso inay si toos ah u waydiiyaan xaaladda dadka laga tirada badan yahay. Natiijooyinkayagu waxay soo jeedinayaan in diidmada laga qabo in si toos ah loo weydiiyo su'aalaha noocaas ah ay salka ku hayso qiimeyn hore oo hadda laga yaabo in ay tahay mid aan waaqici ahayn oo ku saabsan khatarta arrintaas, iyo sidoo kale ku xirnaansho sheeko (khaldan) oo sheegaysa in Soomaalidu yihiin dad isku mid ah oo wadaaga hal asal, hal dhaqan, iyo hal luqad.

Qaar ka mid ah kala duwanaanshiyaha yar yar ayaa lagu xusay inta u dhaxaysa beelaha laga tirada badan yahay iyo ka faa'iidaystayaasha qabiilka intooda badan iyadoo dadka laga tirada badan yahay ay aad ugu dhowdahay inay lacag caddaan ah u isticmaalaan cunto si ay u bixiyaan kirada irid-dhawryada dhowr meelood, qaar kale oo hal meel joogaana ay ku bixiyaan irid-dhawryada sababo kale. Si kastaba ha ahaatee, heerarka la soo sheegay ee faa'iidooyinka loo gudbiyay irid-dhawrayaasha guud ahaan waxay ahaayeen kuwo aad u hooseeya oo hubaal ah inay ka hooseeyaan tan la sheegay in lagu ogaaday daraasad ay Qaramada Midoobay maalgelisay 2023 oo ku saabsan leexinta Kaalmada Qaybinta Ka Dib (PDAD).[3] Waxa kale oo

jiray cadaymo muujinaya in dadka laga tirada badan yahay aanay maskaxdoodu ku yarayn inay ra'yigooda dhiibtaan marka lagu casuumo ka qaybgalka shirarka oo laga yaabo inay doorkooda shirarka ku soo koobaan inay dhegaystaan halkii ay rayigooda dhiiban lahaayeen.

Talooyin ku socota dhammaan deeq-bixiyeyaasha ee ka hawlgala Soomaaliya

- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa in ay helaan habab si cad loogu tilmaamo habka ereyga 'tiro-yar' loo isticmaalo marka laga hadlayo fuliyeyaasha, tusaale ahaan 'qabiil laga tira badan yahay', 'qawmiyad laga tiro badan yahay' ama 'tiro yar' (sida ku jirta 0.5 ee qaabka 4.5)'.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay tixgeliyaan horumarinta hagitaan cad oo loogu talagalay fuliyeyaasha iyo shaqaalaha qoraal ku saabsan waxa ay filayaan iyo dammaanad qaadyada ugu yar ee khuseeya ka mid noqoshada kuwa laga tirada badan yahay ee barnaamijyada. Tilmaamahani waa inuu u ogolaadaa dabacsanaan ku filan fuliyeyaasha si ay u tixgeliyaan xaaladaha deegaanka iyo dareenka laakiin si kastaba ha ahaatee waa inay caddeeyaan heerarka ugu yar ee ka mid noqoshada ficil ahaan iyo sidoo kale kormeerka iyo ka warbixinta ku darida dadka laga tirada badan yahay.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay xaqiijiyaan in hindise-sharciyeedku si cad u qeexayaan sida lagu heli karo ka mid noqoshada qowmiyadaha tirada yar, sida tan loo daba-geli doono iyo caddaynta guusha (ama aan) la keenin. Ku darida dadka laga tirada badan yahay (iyo kuwa kale) waa in lagu daraa dhammaan dhinacyada hindisaha mashruuca oo aan loo gudbin hal qayb. Tani waa inay ku jirtaa qoraalka khasabka ah ee dhammaan saddexda arrimood ee liita (lab ama dheddig, naafada iyo qowmiyadaha laga tirada badan yahay). Waa inay qasab noqotaa in qoraalka cad ee saddexda arrimoodba uu ka soo muuqdo natiijada mashruuca iyo sidoo kale tuducyo sheeko ama sharraxaad ah.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay xaqiijiyaan in dabagalka qolo saddexaad iyo qiimaynta dibadda Xeer-hoosaadyada Tixraaca shaqada ay u baahan yihiin fiiro gaar ah oo ku wajahan aqoonsiga qowmiyadaha tirada yar iyo arrimaha kale ee ka mid noqoshada/ka saarida.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay si xasaasi ah ugu dhiirigeliyaan fuliyeyaasha iyo shaqaalaha inay si isa soo taraysa u tijaabiyaan shakhsiyaadka waydiisanaya inay wadaagaan qabiilkooda laga tirada badan yahay ama aqlabiyada, kuna dhiirigeliyaan kuwa sidaas sameeya inay khibradahooda la wadaagaan kuwa kale.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay sii wadaan su'aalaha ku saabsan haddii ka qaybgalayaasha shirarka laga tirada badan yahay ay dareemaan inay si buuxda u cabbiri karaan fikradahooda marka ay ku jiraan kooxaha isku dhafan oo ay ka fiirsadaan, sidii horeba u dhacday haweenka iyo gabdhaha, haddii wada-hadallo u dhexeeya qowmiyadaha tirada yar ee keliya la qabanayo.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay xaqiijiyaan in kooxaha maxaliga ahi ay ku jiraan (wadajir) xubno ku hadla oo fahma dhammaan luuqadaha deegaanka.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay sii wadaan inay su'aalaan heerka la aqbali karo ee taageerada nafaha lagu badbaadinayo, sida lacagta caddaanka ah ee cuntada, in loo gudbiyo irid dhawrayaasha ama adeegyo kale waana inay raadiyaan xalal mustaqbalka fog tan.

Talooyin ku socda Swiss iyo fuliyeyaasha ka hawlgala Soomaaliya

- Waa in la ogolaadaa in dhaqanka lagu garto beelaha laga tirada badan yahay ee heerka beesha balse waa in la habeeyaa si tirada, aqoonsiga iyo jawaabaha beelahaas loo ogaado, loola socdo, loogana warbixiyo si kalsooni leh. Deganaanshaha degitaanka qowmiyadaha tirada yar ayaa markaa loo isticmaali karaa wakiil aqoonsi dadka laga tirada badan yahay marka la eego xaaladda ay IP-yadu sii wadaan inay aqoonsadaan khataraha ulajeedka ah ee la xiriira weydiinta su'aalo toos ah oo ku saabsan aqoonsiga laga tirada badan yahay.

Soo gaabinta ereyada

DYDO	Ururka Horumarinta Dhalinyarada ee Daami
HCT	Kooxda Dalka ee Bani'aadamnimada
IDP	Dadka Gudaha Dalka Ku Barakacay
IP	Lahawlgalayaasha fulinta ama Fuliyayaasha
LNOB	Cidna ha ka tagin (LNOB)
MRG	Kooxda Xuquuqda Dadka laga tirada badan yahay ee
PDAD	Weecinta Kaalmada Qaybinta Kadib
PMWDO	Ururka Horumarinta Haweenka laga tirada badan yahay ee Puntland
SDC	Wakaaladda Horumarinta iyo Iskaashiga Swiss
SIMAE	Wax-garadka Soomaaliyeed ee u doodista iyo xoojinta dadka laga tirada badan yahay
TOR	Shuruudaha tixraaca

Hordhac

2021, Hay'adda Swiss ee Horumarinta iyo Iskaashiga (SDC) ayaa u wakiishay Kooxda Xuquuqda Dadka laga tirada badan yahay (MRG) in ay sameeyaan ku darida tirada yar ee barashada dib u eegista barnaamijkooda Geeska Afrika.[4] Diirada shaqadu waxay ahayd qowmiyadaha laga tirada badan yahay, luqadaha iyo diinta (sida ku jirta qalabka qaabaynta ee Qaramada Midoobay, Baaqa Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Shaqsiyaadka ka tirsan Qaranka ama Qowmiyada, Diinta iyo Luuqadaha laga tirada badan yahay).[5] Soomaaliya, waxaa la xusay in uu jiro xiriir dhow oo ka dhexeeya halista ka saarista iyo kooxaha lagu tilmaamay habka awood qeybsiga siyaasadda ee loo yaqaan nidaamka 4.5, sida markii hore lagu heshiiyey (af ahaan) shirkii nabadda ee Aarta ee Djbouti 2000 kaas oo lagu go'aamiyay in lagu soo afjaro dagaalladii sokeeye ee muddada dheer dalka ka socday. Qaabka 4.5 waxa uu tilmaamayaa in afar kooxood oo awood siyaasadeed ku leh mid kasta uu helo saami siman oo ka mid ah fursadaha siyaasadeed (sidoo kale inta badan sidoo kale dhaqaale) halka kooxaha soo hadhay la siiyo (aragti ahaan ugu yaraan) kala badh waxa ay helaan kooxaha kale.[6] Arrinta ka saarista beelaha laga tirada badan yahay ee Soomaaliya waxay ahayd mid si qarsoodi ah loo yaqiin ka hor 2021-ka oo lagu daro dadka laga tirada badan yahay ee dib u eegista waxbarashada, laakiin daraasaddu waxay adeegsatay habab aasaasi ah si ay u ururiso una soo bandhigto caddaymo soo jiidasho leh oo ku saabsan saamaynta iskaashiga horumarineed ee xubnaha bulshada laga tirada badan yahay (kooxaha 0.5) markii ugu horreysay.

Daabacaada warbixinta iyo u doodista ay isku xidheen ururada laga tirada badan yahay ee ay hogaaminayaan, MRG iyo SDC iyo sidoo kale deeq bixiyayaasha kale ee ay isku fikirka yihiin ayaa gacan ka gaystay isbedel muuqda oo lagu eegayo beelaha laga tirada badan yahay ee kaabayaasha gargaarka ee Soomaaliya.[7]

2024, SDC waxay waydiistay MRG inuu dib u eego arinta si loo qiimeeyo ilaalinta ay le'eg tahay ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay ayaa isbedelay. Daraasadii ugu horeysay ayaa lagu sameeyay heerka faylalka, taas oo ka hortagtay in ay soo baxaan xiriir kasta oo toos ah oo ka dhexeeya wax-soo-saarka Swiss - oo u badan dadaal deeq-bixiyeyaal badan - iyo natiijooyin ka-saarid suurtagal ah ka dib tallaabooyin fara badan oo faragelin ah. Iyadoo la tixraacayo xaddidaadyadaas, waxaa la isku raacay in daraasaddan ay qaadi doonto hab maxalli ah, iyada oo la ogaanayo hindise-yaasha SDC ay taageerayso meelaha la filayo in laga dareemo juquraafi ahaan xaddidan iyo halka ka-faa'iideystayaasha faragelinta Swiss laga yaabo in la ogaado oo tusaale ka mid ah laga yaabo in la wareysto, si loo hubiyo in ay ka tirsan yihiin beelaha laga tirada badan yahay iyo in kale iyo si ay u helaan faham khibradooda faragelinta. Tani waxay u ogolaatay cilmi-baaristu inay iftiimiso iftiinka heerka-yar oo ay keento fiiro gaar ah tillaabooyin barnaamijyo gaar ah oo laga yaabo inay awood u yeeshaan ama ka hortagaan ka saarista. Si kastaba ha ahaatee, waxay ka dhigan tahay in ay jirto baaxad xaddidan oo isbarbardhigga tooska ah ee u dhexeeya natiijooyinka 2021 iyo natiijooyinka daraasaddan.

Habka Diraasadda

Kooxdu waxay dib u eegis ku sameeyeen diiwaanada SDC ee ku saabsan faylalka waxqabadyada ee hadda waxayna aqoonsadeen mashruuc-hoosaadyo leh sifooyinka soo socda:

- Faragelintu waxay ahayd mid si firfircoon uga socota aag lagu yaqaanay dadka laga tirada badan yahay inay joogaan.
- Faragelinta ayaa si ku filan loo qeexay in xiriir cad oo ka dhexeeya dhaqdhaqaaqyada Shuraakada Hirgelinta Swiss (IP) iyo faa'iidooyinka la gaaro kooxo gaar ah la samayn karo.
- Goobta mashruucu waxay ahayd mid amaan ah oo ku filan shaqada goobta si loo qabto iyada oo aan loo baahnayn khatar aan loo baahnayn.
- Waxaa jiray kala duwanaansho xagga juqraafiga ah iyo nooca faragelinta mashruuca.
- Natiijooyinka waa la gaadhsiin karaa iyada oo aan khataro aan loo baahnayn la gelin ururrada la-hawlgalayaasha ah ee laga tirada badan yahay ee ay hoggaamiyaan haddii ay dhacdo in natiijadu soo baxdo wax walaacah.

Map of Somalia

Map data: Google Maps, 2025.

Iyadoo taas lagu salaynayo, meelaha/mashruuca soo socda ayaa loo aqoonsaday inay ku haboon yihiin daraasadda:

1. Baydhabo, lacag caddaan ah oo cunto loogu talagalay iyo taageerada adkeysiga ee barakacayaasha;
2. Bakool, lacag caddaan ah oo cunto iyo taageero adkeysi; iyo
3. Puntland, iyada oo qabanqaabinaysa ka qaybgalka dawladda hoose ee saamaynta iyo go'aan qaadashada.

Goob afraad ayaa si ku-meel-gaar ah loo aqoonsaday, laakiin shaqada ayaa la joojiyay markii ay caddaatay in aysan si buuxda u buuxin shuruudihii lagu heshiiyey.

Iswiiska IP-ga ee goob kasta waxaa laga codsaday inuu keeno liisaska ka-faa'iideystayaasha, isagoo tilmaamaya dadka laga tirada badan yahay ee ku jira. Dhammaan IP-yada waxay soo direen liisaska ka-faa'iideystayaasha, laakiin midkoodna ma awoodo inuu aqoonsado dadka laga tirada badan yahay oo iyaga ka mid ah. Hal bahwadaage ayaa sheegay in boqolkiiba 30% ka mid ah dadka ay gaareen ay yihiin beelaha laga tirada badan yahay, hase yeeshee caddeynta arrintan ma aysan caddayn.

Baydhaba iyo Bakool, tusaale ujeedo leh (purposive sampling) ayaa loo sameeyay iyadoo la aqoonsanayo mashruucyada/goobaha ka faa'iidaystayaasha oo lagu yaqaanay inay ku jiraan xubnaha beelaha laga tirada badan yahay.[8] Baydhabo waxaa lagu soo gaba gabeeyay 170 wareysi, Bakool waxaa la qaaday 187 wareysi, dhamaantoodna waxaa la isticmaalay software-ka Kobo si loo uruuriyo natiijooyinka. Su'aaluhu waxay khuseeyaan in qoysku runtii ka faa'iiday, waxa ay ku bixiyeen taageerada iyo sida ay u dareemeen loola dhaqmay kooxda fuliyayaasha. Sababo la xiriira xaqiiqda ah in ay jireen xoogaa caddayn ah oo muujinaya in dadka laga tirada badan yahay aysan ka warqabin ama diyaar u ahayn isticmaalka hababka jawaab celinta, iyaga ayaa sidoo kale wax laga waydiiyay arrintan. Ugu dambeyn, waxaa la waydiiyay astaamaha qoysaskooda, oo ay ka mid tahay haddii ay ka soo jeedaan beel laga tirada badan yahay ama mid ka mid ah beelaha waaweyn, haddii qoysaskoodu ay ka mid yihiin xubno naafonimo leh, haddii uu haweeney madax u tahay qoyska, iyo xaaladda nafaqo ee caruurta qoyska ku jirta waqti dhow.

Mashruuca ka qaybgalka dawladdaha hoose ee Puntland ayaa waraysiyo aan la yeelanay dadka ka faa'iidaysta (95) waxa aanu weydiinay su'aalo la xidhiidha inta shir ee ay ka qayb galeen iyo in ay goob joog u ahaayeen in la dhegeysto ama ay ra'yigooda dhiibtaan.

Kooxdu waxay dib u eegis buuxda ku samaysay agabka faylalka ee SDC ee khuseeya heerka ay dadka laga tirada badan yahay lagu daray falanqaynta guud, qiimaynta halista, natiijooyinka, iyo nidaamka kormeerka iyo qiimaynta.

Xogta ka soo baxday ayaa markaas la baadhay, koox kasta oo la howlgalayaasha fulinta ka mid ah ayaa laga waraystay fahamkooda ku saabsan ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay ee shaqadooda, fahamkooda shuruudaha SDC iyo sababta ay u doorteen marka la eego xogta ay qabtaan oo ay ka warbixiyaan, iyo sida loo sameeyo tan.

Xaddidaad waxbarasho

Daraasaddu ma aysan raadin in ay ka hadasho in taageerada dadka laga tirada badan yahay ay tahay mid saami ah - la'aanta tiro-koobkii dhawaa ama xogta kale ee tirakoobka ee ku saabsan tirooyinka dadweynaha guud ahaan, gaar ahaan tirada dadka laga tirada badan yahay, ayaa tani ka dhigaysa mid aan macquul ahayn Soomaaliya.

Cilmi-baaristan looma qaadan karo in ay matalayso dhammaan hay'adaha gargaarka ka fulinaya gudaha Soomaaliya. Swiss-ka waxaa lagu yaqaanaa inay yihiin hoggaamiyeyaal fiiro gaar ah u leh ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay, waxayna u badan tahay in fuliyayaashooda laga yaabo inay aad ula socdaan oo aad uga fiirsadaan arrinta marka loo eego sida caadiga ah.

Sida kor ku xusan iyadoo ay ugu wacan tahay adeegsiga habab kala duwan natiijooyinka 2021 iyo natiijooyinka daraasaddan si toos ah uma barbar dhigi karaan. Si kastaba ha ahaatee, waxaa suurtogal ah in laga soo saaro qaar ka mid ah gabagabada ku saabsan isbeddellada muuqda ama jihada safarka.

Natiijooyinka

Waxaan natiijooyinkayaga ku soo bandhigaynaa afar qaybood: marka hore, natiijooyinka heerka saamaynta bulshooyinka; Marka labaad, natiijooyinka fuliyayaasha; iyo marka saddexaad, natiijooyinka SDC iyo , ilaa xad , deeq - bixiyeyaasha kale ee ka hawlgala Soomaaliya. Ugu dambeyntii, waxaan barbar dhigeynaa natiijooyinka ka soo baxay daraasadda 2021 iyo kuwa wareeggan.

Natiijooyinka: Saamaynta bulshooyinka

Mashaariicda intooda badani waxay gaadheen beelaha laga tirada badan yahay oo leh saami macquul ah oo ka qaybqaatay. Sida hoos ku xusan, tan waxaa la gaaray iyada oo aan la helin bartilmaameedyo gaar ah oo lagu heshiiyey fuliyayaasha ama shuruud looga dhigay inay soo gudbiyaan xogta la kala saaray. Waxa kale oo la gaadhay iyada oo aan fuliyayaashu lahayn hab gudaha ah oo nidaamsan oo tan lagula socdo. Waxaa si weyn u gaaray shaqaale aqoon u leh fuliyayaasha (eeg sidoo kale hoos) iyagoo tilmaamaya degmooyinka ay ku nool yihiin ugu horeyn ama gaar ahaan dadka laga tirada badan yahay oo lagu daro liiskooda ka faa'iideystayaasha. Takoorka bulshada oo sii socda awgeed (tusaale mamnuucid baahsan oo lagu soo rogay is-guursiga, iyo sidoo kale xaqiiqda ah in xubnaha qabaa'ilka waaweyni aanay diyaar u ahayn inay wax cunaan ama la wadaagaan ilaha biyaha ee beelaha laga tirada badan yahay), beelaha laga tirada badan yahay uma muuqdaan inay ku noolaadaan deegaano isku dhafan oo ay la socdaan qabaa'ilka tirada badan.[9] Sidaa darteed, habkan aan rasmiga ahayn ee lagu aqoonsanayo dadka laga tirada badan yahay ayaa si macquul ah u shaqeeya waxaana hubaal ah in uu ka wanaagsan yahay in aan sidaas la yeelin.

Kuwa ku jira liiska ka-faa'iideystayaasha ee nala soo gaarsiiyay, badi waxay isku raaceen inay ka faa'iideysteen (kuwa diidaya helida/ka qaybgalka waxay kala duwan yihiin 1 % Puntland, 6% Bakool iyo 7.6% Baydhabo). Arrin soo jireen ah oo Soomaaliya ka taagan ayaa ah leexinta gargaarka oo loo qeybiyay qoysas danyar ah. Tani waxay qaadan kartaa qaab bixinta kirada mulkiilaha ama wakiilkiisa in loo ogolaado inuu sii joogo qayb dhul ah, oo ay la socoto bixinta adeegyada ay bixiyaan hawlwadeenada bini'aadantinimo (taasoo lagu bixiyo lacag la'aan) dadka ku sugan goobtaas sida biyaha, fayadhowrka iyo cuntada gargaarka. Xaaladaha qaarkood qoysasku ma haystaan ikhtiyaar aan ka ahayn inay la wadaagaan qayb ka mid ah waxay heleen "irid dhawrayaasha" xitaa haddii aysan helin adeegyo ballaaran oo aysan bixinin nooc kasta oo kiro ah. Guud ahaan lacagihii la siin jiray irid-dhawrayaasha kirada ayaa aad u hooseeyay (1.2% guud ahaan; 0.86% qoysaska tirada badan iyo 2.56% qoysaska laga tirada badan yahay). (Tani waxaa laga yaabaa inay la xiriirto xaqiiqda ah in Baydhabo ay ahayd hal goob oo loo doortay cilmi-baarista oo ku wargelisay warbixinta PDAD sidaas darteed mowduuca ayaa si weyn looga hadlay deegaankaas iyadoo

Jaantuska 1B: Jadwalka Boqolkiiba ee ka faa'iideystayaasha sheegay in ay kirada siiyeen waardiye lacagta ka timid kaalmo cunto

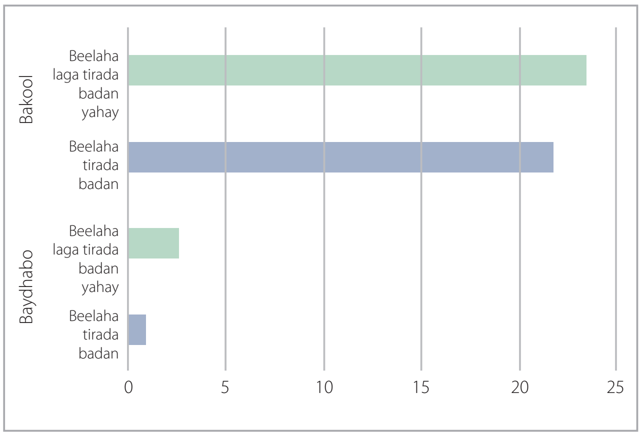

Jaantuska 1T: Boqolkiiba ka faa'iideystayaasha sheegay in ay qayb ka mid ah kaalmo cunto ugu bixiyeen waardiye wax aan kirada ahayn

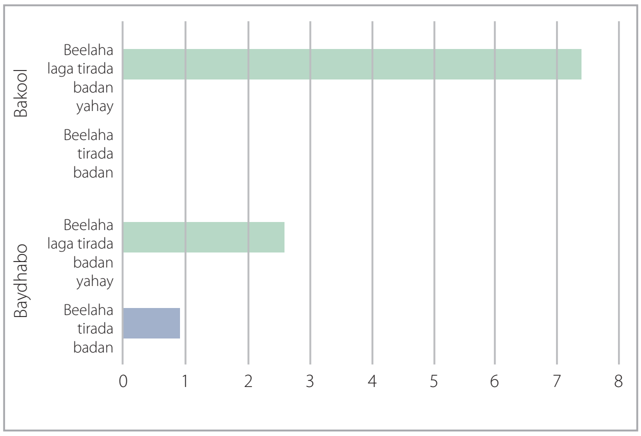

baarlamaanka federaalka ah uu xitaa ka dooday sharci ka dhan ah dhaqanka). Qiimaha Bakool xoogaa sare ayuu u kacay (guud ahaan 22.6%; 21.8% qoysaska badi iyo 23.5% ee qoysaska laga tirada badan yahay). Bixinta kirada taageerada loogu talagalay in wax looga qabto gaajada daran ee qoysaska waa isha dood dheer oo ka dhex jirta waaxda gargaarka Soomaaliya. Sida tirooyinka kore ay muujinayaan, Baydhaba iyo Bakoolba, qoysaska laga tirada badan yahay waxay aad ugu dhowaaayeen inay lacagta raashinka ah u isticmaalaan lacagta cuntada si ay ugu bixiyaan kirada irid-hayaha, Inkastoo farqigu uu ahaa kaliya 2% taasoo laga yaabo inaysan muhiimad tirakoob ahaan lahayn maadaama tirada tusaalaha ay hooseyso. Kaliya Bakool ayay ka faa'iideystayaashu lacag siinayeen waardiyayaasha wax aan kirada ahayn. Waxa walwal leh in tani aysan quseyn ka faa'iideystayaasha beelaha waaweyn (oo aan midkoodna soo sheegin), balse 7% qoysaska laga tirada badan yahay ayaa soo sheegay arrintan. Waxay u muuqataa in dadka deegaanka ay weli awood badan ku leeyihiin beelaha laga tirada badan yahay, isla markaana ay ka qaadi karaan qayb ka mid ah waxa la siiyay, taasoo aan ku dhicin beelaha waaweyn.

Jaantuska 2aad: Ujeeddada ugu weyn ee ka faa'iideystayaasha marka ay ka soo qaybgalayaan kulan

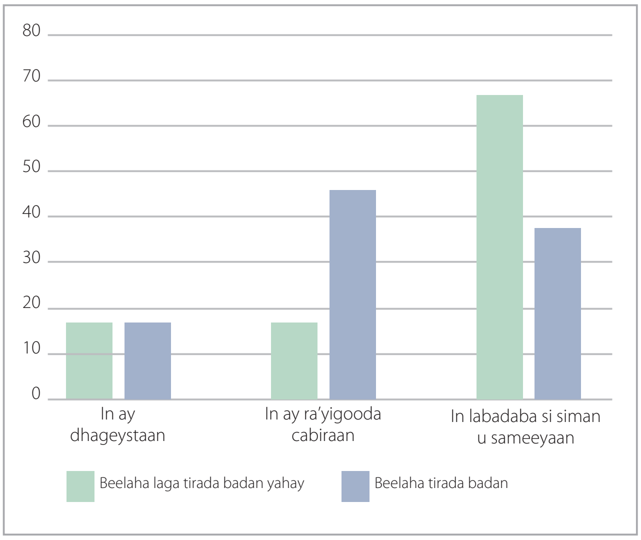

Wadatashiyada Puntland, beelaha laga tirada badan yahay waxay si isku mid ah u sheegeen inay ka soo qayb galeen munaasabda ugu horrayn si ay u dhegaystaan, laakiin waxay u badan tahay inay sheegaan inay ka qaybgaleen ugu horrayn si ay ra'yigooda u dhiibtaan (45% ka qaybgalayaasha haweenka intooda badan iyo 17% haweenka laga tirada badan yahay ayaa sidaas yidhi; dhammaan ka qaybgalayaasha 38% dadka tirada badan ayaa soo xaadiray si ay ra'yi uga dhiibtaan, iyo 21% beelaha laga tirada badan yahay ayaa sidaas sameeyay). Kala duwanaanshiyahani waa mid walaac leh wuxuuna soo jeedinayaa heerar kala duwan oo qanacsanaan ah oo lagu muujinayo fikradaha fagaaraha ee labada kooxood.

In ka badan kala bar ka-faa'iideystayaal ayaa ka warqabay hababka jawaab celinta ee kiisaska oo dhan (in ka badan 70% Baydhabo iyo Bakool ; in ka badan 60% Puntland).

Natiijooyinka: Casharrada Fuliyayaasha

Shaqaalaha labada mashruuc waxay muujiyeen faham xooggan oo ku saabsan bulshooyinka laga tirada badan yahay iyo ka saarista beelaha laga tirada badan yahay ee Soomaaliya guud ahaan iyo sidoo kale aqoonta wanaagsan ee beelaha laga tirada badan yahay ee degaankooda. Waxay ahaayeen, tusaale ahaan, inay magacaabaan meelaha laga helay dadka laga tirada badan yahay, inay qeexaan qaybo gaar ah oo hab-nololeedkooda ah oo ka duwan qabiilada waaweyn (oo aan ahayn aqoon la wada leeyahay) iyo inay dib u soo xusuustaan siyaabaha dadka laga tirada badan yahay taariikh ahaan looga reebay ama ilaa maanta laga saaray.

Inkasta oo saldhiggan aqooneed ee wanaagsani jiro, fuliyayaasha badankoodu ma awoodaan inay bixiyaan xogta ay kala qaybiyeen dadka laga tirada badan yahay ama tilmaamaya qoysaska laga tirada badan yahay. Sida kor lagu faahfaahiyey, fuliyayaasha waxay ugu horrayn u aqoonsadeen beelaha laga tirada badan yahay marka loo eego beesha oo dhan ama degsiimo ee ma aha qoys ama shakhsi. (Oo sida kor looga hadlay bogga 9 , tani waxay u shaqeysay si wanaagsan oo la aqbali karo). Tani waxay la xidhiidhay cagajiid joogto ah oo lagu weydiinayo shaqsi kasta inuu sheego qabiilka uu ka soo jeedo. Way adag tahay in la dhaleeceeyo koox kasta oo ka shaqeeya meelo fog oo ammaan ah, waana la fahmi karaa inay ka qaldan yihiin dhinaca taxaddarka. Si kastaba ha ahaatee, la-hawlgalayaashayada ay hogaaminayaan beelaha laga tirada badan yahay waxay awoodeen inay waydiiyaan su'aasha ku saabsan heerka dadka laga tirada badan yahay iyada oo kaliya 3% ka mid ah dadka la wareystay ee dhammaan tusaalooyinkeenii aan dooneynin inay ka jawaabaan, isla markaana aysan jirin wax dhibaato amni ama xiriir oo ka dhashay arrintaas. Soomaaliya gudaheeda waxaa jira sababo la taaban karo oo aqoonsiga dadka laga tirada badan yahay iyo ka saarista beelaha laga tirada badan yahay ay weli yihiin mawduuc aan laga hadlin oo heer maxalli ah, laakiin mustaqbalka fog, danaha sinnaanta iyo gaaritaanka meesha ugu fog ayaa si fiican loo adeegi doonaa haddii fuliyayaasha lagu dhiirigelin karo inay mawduuca si cad uga hadlaan, tijaabiyaan habab cusub oo sii kordhaya si caadi ah arrinta iyo dhaqanka weydiinta su'aalaha noocaas ah ee ka-faa'iideystayaasha oo dhan, haddii aan la falgelin dhammaanba.

Ku dhowaad dhammaan ka-faa'iideystayaasha waxay dareemeen in si xushmad leh loola dhaqmay, mana jirin farqi weyn oo u dhexeeya dadka laga tirada badan yahay iyo kuwa tirada badan. Qoysaska laga tirada badan yahay waxay u badnaayeen sida qoysaska intooda badan inay ogaadaan sida loo bixiyo jawaab celinta fuliyayaasha, mana jirin wax caddaynaya in dadka laga tirada badan yahay laga mamnuucay inay sidaas sameeyaan.

Marka la eego aqoonta xooggan ee deegaanka ee shaqaalaha goobta iyo guusha lagu gaarayo dadka laga tirada badan yahay, sidoo kale marka la eego danaha dadweynaha Swiss ee arrinta, waxay ahayd wax lala yaabo in hoos loo eego ka mid noqoshada qowmiyadaha tirada yar ee warbixinnada ay soo gudbiyaan la-hawlgalayaasha dallada. Qaar ka mid ah warbixinaha waxay xambaarsanaayeen hadallo la is weydiin karo oo u ekaa 'hadal iska sheeg' oo aan ficil la socon, halka qaar kalena gebi ahaanba ka aamuseen arrinta beelaha laga tirada badan yahay.

Tan waxaa soo qaaday kormeerayaal dhinac saddexaad ah ugu yaraan hal mar, faallooyinka ku saabsan tafaasiil la'aantana waxaa lagu soo jeediyay dareenka SDC. Ugu yaraan hal kiis fuliyayaasha ku ogaaday tan iyada oo jawaab celin u ah shaqaalaha kormeerayaasha dhinac saddexaad, inkasta oo aysan caddayn in ay keentay isbeddel ku yimaada ficil ahaan qofka ama kooxda mas'uulka ka ah soo saarista ama dhamaystirka warbixinnada.

Dabagalka iyo Barashada Kooxda Saddexaad (TPME&L) & La Xisaabtanka Dadka ay Saamaysay (AAP) ee Soomaaliya:

Mashruucu ma haynin wax xog ah oo LNOB ah [cidna ha ka tagin], waxaana muuqata in isfahamwaa ka dhex abuurmay beelaha laga tirada badan yahay, kooxaha danyarta ah iyo ururka LNOB ee labada dhinac ee hawl-wadeenada ah ee fulinta iyo odayaasha beesha, gaar ahaan guddiyada horumarinta tuulooyinka oo xudunta u ah diiwaangelinta ka faa'iidaysiga.

Natiijooyinka SDC iyo deeq-bixiyeyaasha kale ee Soomaaliya

SDC waxay la wadaagtay bahwadaagayaasheeda (IPs) natiijooyinka daraasaddii hore ee la xiriirtay ka mid noqoshada beelaha laga tirada badan yahay iyo muhiimada ay leedahay in laga hortago takooridda beelahan ee mashaariicda.. Qof kasta oo aan la hadalnay waa uu ogaa in ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay ay muhiim u yihiin Swiss-ka - in kasta oo dhab ahaan waxa taas loola jeedo aysan caddayn. SDC ma ahayn isha keliya ee macluumaadka, waxaana tixraacyo loo sameeyay Kooxda Dalka ee Bani'aadamnimada (HCT) iyo warbixintii 2023 ee UN PDAD inay muujisay ka-saarista dadka laga tirada badan yahay.

Warbixinta Ugu Dambeysa ee Bartamaha Sannadka ee [IP] waxaa loo gudbiyay: Safaaradda Switzerland (Xilliga maalgelinta Iskaashiga Horumarinta Swiss 1-da Juun 2020 ilaa 31-da Maarso 2024)

7.4. Ka mid noqoshada xubnaha bulshada nugul

Dhammaan qaybaha kala duwan ee bulshada ayaa si isku mid ah uga qayb qaadanaya hirgelinta mashruucan iyadoo si gaar ah isha loogu hayo dadka la haybsooco sida qoysaska ay madax ka yihiin haweenka, agoomaha iyo dadka naafada ah (PWD). Kooxahani waxay ka qaybqaataan xulashada iyo kormeerka hawlaha, si ay si siman ugu hawl galaan sida kooxaha kale ee bulshada. Ceel Afweyne , [fuliyayaasha] waxay isticmaashaa warbixinta qiimaynta khariidadda naafada oo ay samaysay Diversity Action Network (DAN) inta lagu guda jiro xulashada ka faa'iidaystaha si loo hubiyo in dadka naafada ah lagu daro mashruuca. Qayb ka mid ah 10-15%, heerka caalamiga ah ee qoondaynta kheyraadka dadka naafada ah, ayaa lagu dabaqay si loo hubiyo in lagu daro. Intaa waxaa dheer, kootada waxaa la siiyaa kooxo gaar ah sida haweenka, ka mid ahaanshahoodana waa la hubiyaa inta uu socdo mashruuca. Muhiimadda ay leedahay in lagu daro kooxaha aadka u nugul, sida haweenka iyo dadka naafada ah, ayaa lagu muujiyay guddiyada horumarinta tuulooyinka xilligii wacyigelinta. Tani waxay hubinaysaa in haweenka iyo dadka naafada ah ay ka qaybqaadan karaan shirarka bulshada inta lagu jiro shirarka mashruuca, kormeerka. Waxa kale oo ay ku jiraan guddiyada bulshada ee kala duwan, waxaanay leeyihiin cod ay ku sheegaan dareenkooda. (2024, bogga 24)

Dabagalka iyo Barashada Kooxda Saddexaad (TPME&L) & La Xisaabtanka Dadka ay Saamaysay (AAP) ee Soomaaliya 2023

Marka la eego kala-soocidda jinsiga, qaab-dhismeedka mashruucu wuxuu ahaa mid si wanaagsan loo qeexay iyadoo si siman loo qaybiyay agabka hawlaha mashruuca . Sida habboon, inta badan la-hawlgalayaasha fulinta waa inay u hoggaansamaan hal-abuurka 30%, sida ku cad Istaraatiijiyadda 5-ta sano ee dhismaha guddiyada bulshada (tusaale, guddiyada horumarinta tuulooyinka, guddiyada isticmaala biyaha, iwm.).

Sidaas awgeed, xulashada ka-faa'iideystayaasha tooska ah ee mashruuca, taageerada haweenka ayaa si wanaagsan loo metelaa, waxaana hawlaha kale , sida VSLA, ay dabooli jireen haweenka. Natiijo ahaan, haweenku waxay leeyihiin matalaad la taaban karo . (Maajo 2023, bogga 3) (xooga la saaray)

Shaxda 5: Tirada ka faa'iidaystayaasha ee lagu tababaray degmo kasta

Wadarta Tirada Ka-faa'iideystayaasha (Habka Wanaagsan ee Beeraha)

	Lab	Dheddig
Baydhabo	387	453

(Bogga 19)

Natiijada 1.4: Dadka nugul oo lagu taageeray inay helaan xirfado la suuq-geyn karo iyo fursado nololeed

Hawshan ayaan laga fulin badi tuulooyinka tusalaaooyinka laga soo qaatay. Baydhabo oo kaliya, [fuliyayaasha] ayaa sheegay in ay ku tababareen 20 qof (6 dumar ah iyo 14 rag ah), kuwaas oo dhamaantood ka mid ahaa dhalinyarada. Tababarka ayaa ku saabsanaa hagaajinta mobilada, korontada, dhismaha,harqaanka, salon qurxinta iyo xirfadaha horumarinta ganacsiga. (Maajo 2023, bogga 22)

Dabagalka iyo Barashada Kooxda Saddexaad (TPME&L) & La Xisaabtanka Dadka ay Saamaysay (AAP) ee Soomaaliya

Mashruuca Qaybinta Lacagaha

Mashruucu ma haynin wax xog ah oo LNOB ah , waxana aad moodaa in ay isfaham waayan dadka laga tirada badan yahay, kooxaha danyarta ah, iyo LNOB ee ka dhex jira labada hawlwadeen ee fulinta iyo odayaasha beesha gaar ahaan guddiyada horumarinta tuulooyinka oo ah udub dhexaadka diiwaangelinta ka faa'iidaysiga. In kasta oo ay muhiim tahay in la hubiyo in tixgelin la siiyo dadka laga tirada badan yahay iyo kooxaha danyarta ah, kuwaas oo inta badan leh sifooyin qeexan oo ay fududahay in la aqoonsado, waa in sidoo kale lagu dadaalaa sidii loo hubin lahaa in habka bartilmaameedku aanu cidna uga tagin. (Oktoobar 2022, p. 4) (Xog lagu daray)

Warbixinta sanadlaha ah ee barnaamijka waxaa loo gudbiyay: Safaaradda Switzerland (Muddada maalgelinta Iskaashiga Horumarinta Swiss 1da Juun 2020 ilaa 30 ka Sebtembar 2023)

6.4. Ka mid noqoshada xubnaha bulshada nugul

Xubnaha bulshada ee nugul guud ahaan waxay tixraacaan kuwa danyarta ah ee ay wax u dhimi karaan helitaankooda agabka si ay u daboolaan baahiyahooda aasaasiga ah ee maalinlaha ah. Kuwaas waxaa ka mid ah laakiin aan ku xaddidnayn haweenka nugul, gabdhaha, wiilasha iyo ragga kuwaas oo ka soo jeeda qabiilada laga tirada badan yahay, waayeelka, haweenka laga dhintay, haweenka aan guursan, dadka naafada ah iyo barakacayaasha. (2024, bogga 38)

Bishii Janaayo 2023, [fuliyayaasha] iyo guddiyada horumarinta tuulooyinka ayaa soo saaray shuruudaha xulashada ka-faa'iideystayaasha Tababarka Xirfadaha kuwaas oo loo adeegsaday in lagu abuuro wacyigelin goobaha la beegsaday gaar ahaan goobo ku yaalla hareeraha magaalooyinka (Isha Bullausley iyo Howlwadaag -Bullo Jameco) iyo Wadajir 2 xerada barakacayaasha. Shuruudaha waxaa ka mid ahaa in ay wax akhriyi karaan waxna qori karaan, dhalinyarada shaqo la'aanta ah oo nugul, rabitaanka iyo u heellanaanta barnaamijka ilaa inta ay qalin jabinayaan, in aan lagu qorin barnaamijyo la mid ah oo ay sameeyaan dadka kale ee ay khusayso iyo kuwa la aamini karo iyo sifooyin kale. (Bogga 13) *[fuliyayaasha] waxa ay aqoonsatay 25 (17 dumar ah iyo 8 rag ah) oo naafo ah oo u baahday in tignoolajiyada loo suurtogeliyo inay ka qayb qaataan hawlaha hab-nololeedyada ee uu taageeray barnaamijka.* (2024, bogga 13)

In kasta oo la ogyahay in dadka laga tirada badan yahay ay muhiim yihiin, IP-yada badankood ma cadda waxa dhabta ah ee loola jeedo ereyga. Kuwo badan ayaa la simay ka mid noqoshada guud ahaan, oo ka kooban haweenka iyo dadka naafada ah. Inkastoo, dabcan sinaanta jinsiga iyo ka mid noqoshada naafanimadu ay aad muhiim ugu yihiin Soomaaliya, arrin kasta oo takoorid ah waxaa lala xiriiriyaa habab iyo caqabado kala duwan kuwaas oo u baahan faragelin gaar ah haddii la doonayo in si guul leh wax looga qabto. Mid waliba waxa uu leeyahay heer u gaar ah dareenka siyaasadeed. Marka, in la isku keeno dhammaan qodobbada faa'iido darrada hal xilli ma aha habka ugu waxtarka badan marka la doonayo in la gaaro kuwa ugu nugul bulshada . Waxa kale oo ay waddaa khatarta ah in mid ka mid ah kuwan wax laga qabto, iyada oo la eegayo in 'sanduuqa la saxay', laga tagayo kuwa ay saameeyeen sababaha kale ee ka saarista, haddana, dib u dhigista.

Tan lala xiriiriyay, fuliyayaasha qaar ayaa muujiyay dareenka saameynta in maaraynta mudnaanta LNOB ee ku tartamaya jinsiga, naafada iyo qowmiyadaha laga tirada badan yahay ay caqabad ku tahay iyaga.

Dukumeentiyada mashruuca, dareenka dadka laga tirada badan yahay ayaa inta badan ku koobnaa qaybo leh ciwaan sida 'Inclusion', arrintuna ma ahayn mid la dhex-dhexaadiyay, tusaale ahaan kama soo muuqan qiimeynta khatarta ah. Taas oo keliya ma aha, waxaa jiray tusaaleyaal, tusaale ahaan ciwaanka soo jeedinta lagu sheegay 'jinsiga, dadka laga tirada badan yahay iyo naafada', laakiin qoraalka hoose ee cinwaanka ayaa si gaar ah diiradda u saaraya haweenka iyo dadka naafada ah, iyada oo aan la sheegin sida qowmiyadaha laga tirada badan yahay loogu dari doono gabi ahaanba. Tan ugu muhiimsan, ma jiraan tixraacyo gaar ah oo lagu sameeyay qoomiyadaha laga tirada badan yahay marka la eego shaxaha qorshaha mashruuca, kuwaas oo la og yahay inay ku dhiirigeliyaan shaqaalaha inay diiradda saaraan meelaha natiijooyinka la cayimay iyo kuwa la qiyaasay. Ma soo jeedinayno in kootada tirooyinku ay lagama maarmaan tahay, halkii ay natiijadu noqon lahayd mid lagu saleeyo odhaah ay ka mid yihiin 'caddayn in beelaha laga tirada badan yahay lagu daray heerar ku habboon iyo siyaabo macno leh' ama la mid ah. Tani waxay u noqon doontaa xasuusin muhiim ah kooxaha fuliyayaasha in laga filayo inay hubiyaan oo ay la socdaan ka mid noqoshada dadka laga tirada badan yahay oo ay helaan siyaabo ay ku keenaan caddaynta inay sidaas sameeyeen.

Fursadda kama dambaysta ah ee SDC si ay ula socoto ka mid noqoshada qowmiyadaha tirada yar waa iyada oo loo marayo qiimeynta dibadda iyo madax-bannaan ee mashaariicda. Si kastaba ha ahaatee, dareenka qowmiyadaha tirada yar ee ka mid noqoshada qiimeynta dibadda ayaa u muuqatay mid xaddidan. Laga soo bilaabo labada shuruudood ee tixraaca (TORs) ee qiimaynta dibadda ee ay kooxdu dib u eegis ku sameeyeen, waxay u muuqataa in qaab-dhismeedka caadiga ah loo isticmaalo soo saaridooda. Run ahaantii, tirada tusaalooyinka oo aad u koobnaa, tanina waxay noqon kartaa heerka Soomaaliya ama barnaamijyada SDC ee caalamka oo dhan. Si kastaba ha ahaatee, waa muhiim in la habeeyo shuruudaha tixraaca qiimeynta dibadda si ay ula jaanqaado xaaladda dhabta ah ee goobta, oo ay ka mid yihiin arrimaha khatarta ah sida takooridda beelaha laga tirada badan yahay.

Isbarbardhigga natiijooyinka laga helay daraasaddii 2021

Ugu dambeyntii waxaan barbar dhigeynaa natiijooyinka ka soo baxay daraasadda 2021 iyo kuwa wareeggan. Sida kor ku xusan, natiijadu maaha kuwo si toos ah loo barbar dhigi karo maadaama habka loo isticmaalo uu ka duwan yahay, inkastoo qaar ka mid ah calaamadaha isbeddelka si taxadar leh loo qeexi karo. Waxaa muhiim ah in la ogaado in Swiss-ku ay aad uga war hayeen ka-saarista dadka laga tirada badan yahay tan iyo markii la daabacay warbixinta 2021-ka, natiijooyinkaan waxaa laga yaabaa in aysan si weyn uga dhex muuqan Soomaaliya oo dhan.

Natiijadii 2021 oo leh xog la is barbardhigi karo	Natiijada 2024
Deegaanada ay beelaha laga tirada badan yahay u badan yihiin ayaa lahaa haqab-beel cunto oo sarreeya.	Ma jirin caddayn muujinaysa nafaqo-xumo sare oo ka jirta carruurta ku nool guryaha laga tirada badan yahay
Halka loo aqoonsaday ka faa'iideystayaasha waxaa lagu shaqaaleysiiyay siyaabahaas kala duwanaayeen.	Wada-hawlgalayaasha fulinta waxay adeegsadeen habab kala duwan si ay si guul leh u aqoonsadaan looguna daro qoysaska laga tirada badan yahay, tani waxay ahayd tallaabo togan.
Waxay aad ugu yarayd in lala tashado ama laga qayb galo bulshada Kulamada	Si la mid ah waxay u badnaayeen inay ka soo qaybgalaan wadatashiga ama shirarka beesha laakiin waxay dareemeen inay ka yaraatay inay fikradahooda ka dhiibtaan halkaas.
Jawaab bixiyaasha dejinta dadka laga tirada badan yahay waxay u badneyd inay ogaadaan sida loo sameeyo cabashada, oo ay u badantahay in ay cabasho sameeyeen iyo meesha ay ku sugnaayeen cabashada waxay u badan tahay inay sheegaan in aysan jirin wax tallaabo ah oo ka dhashay	Ma jirin wax farqi ah oo u dhexeeya dadka laga tirada badan yahay iyo kuwa aqlabiyadda ah ee la waraystay aqoonta ay u leeyihiin ama ay rabaan inay isticmaalaan hababka cabashada
Inta badan dhammaan ilaha (ie, ma aha oo kaliya kuwa laga tirada badan yahay) waxa ay xaqiijiyeen in ay ka war hayeen xaalado gaar ah oo gargaar leexin ah.	Qoysas badankoodu ma bixinayn qayb ka mid ah sahaydooda muhiimka ah wax aan ahayn kirada. Qoysaska laga tirada badan yahay ee hal aag ayaa aad ugu dhow inay sidaas sameeyaan (7%).

Gabagabo

Guud ahaan, natiijooyinkayagu waxay soo jeedinayaan in fuliyayaasha Swiss-ku ay fiiro gaar ah siinayaan dadka laga tirada badan yahay ee shaqadooda Soomaaliya taas oo qayb ka qaadanaysa yaraynta heerka ka-saarista. Kooxaha fuliyayaasha waxay u muuqdaan inay aad uga warqabaan muhiimada ay leedahay in wax laga qabto ka saarista dadka laga tirada badan yahay, iyo gaaritaanka dadka laga tirada badan yahay ayaa soo hagaagaya. Si kastaba ha ahaatee, beelaha laga tirada badan yahay waxay sii wadaan inay u gudbiyaan wax badan oo ka mid ah taageeradooda bini'aadantinimo, looguna talagalay inay ku filan tahay inay daboolaan baahiyahooda muhiimka ah, u wareejiyaan dadka albaabka joog.

Kooxaha fuliyayaasha ayaa wali ku adkeyd in ay qoys ahaan u gartaan qowmiyadaha laga tirada badan yahay waxayna yeeleen marka hore iyaga oo aqoonsaday degsiimooyin dhan oo qowmiyadaha tirada yar lagu yaqaan inay ku nool yihiin. Tani ma noqon karto xal fiican laakiin waa shaqo ku filan, waase haddii qowmiyadaha laga tirada badan yahay ay u janjeeraan inay ku wada noolaadaan degaanno go'an oo aysan ku dhex milmin qoysaska badidooda. fuliyayaasha waxay sii wadaan inay is-faafreebaan oo ay ka fogaadaan inay waydiiyaan su'aalo toos ah oo ku saabsan aqoonsiga qabiilka iyadoo ay ugu wacan tahay dareenka la dareemayo, tusaale ahaan iyagoo aan waydiisan qoysaska inay is-aqoonsadaan, iyo inay ka baxaan qabashada dhacdooyinka qowmiyadaha tirada yar. Khatarta labadooduba waxay noogu muuqataa inaynu nahay kuwo la xad-dhaafay, iyadoo lagu saleynayo annaga iyo kuwa kale waayo-aragnimada aan u leenahay inaan sidaas samayno iyada oo aan wax dhibaato ah la kulmin.

Natiijooyinku waxay soo jeedinayaan in fiiro gaar ah loo yeesho bixinta hababka jawaab celinta ay wanaajisay aqoonta bulshooyinka laga tirada badan yahay, kalsoonida iyo rabitaanka isticmaalka iyaga, ugu yaraan fuliyayaashan.

Iyadoo qaar badan oo ka mid ah natiijooyinkan ay u muuqdaan kuwo wanaagsan oo ka tarjumaya ballanqaad si cad loo muujiyay, si kastaba ha ahaatee waxaa jira weli meel lagu wanaajin karo ku dhaqanka SDC iyo sidoo kale kan la hawlgalayaasha fulinta Swiss si loo dammaanad qaado in ka mid noqoshada qowmiyadaha tirada yar loo bixiyo si nidaamsan oo xogta la wado.

Talooyin

Talooyin ku socota dhammaan deeq-bixiyeyaasha ka hawlgala Soomaaliya

- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa in ay helaan habab si cad loogu tilmaamo habka ereyga 'tiro-yar' loo isticmaalo marka laga hadlayo fuliyayaasha, tusaale ahaan 'qabiil laga tira badan yahay', 'qawmiyad laga tiro badan yahay' ama 'tiro yar' (sida ku jirta 0.5 ee qaabka 4.5)'.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay tixgeliyaan horumarinta hagitaan cad oo loogu talagalay fuliyayaasha iyo shaqaalaha qoraal ku saabsan waxa ay filayaan iyo dammaanad qaadyada ugu yar ee khuseeya ka mid noqoshada kuwa laga tirada badan yahay ee barnaamijyada. Tilmaamahani waa inuu u oggolaadaa dabacsanaan ku filan fuliyayaasha si ay u tixgeliyaan xaaladaha deegaanka iyo dareenka laakiin si kastaba ha ahaatee waa inay caddeeyaan heerarka ugu yar ee ka mid noqoshada ficil ahaan iyo sidoo kale kormeerka iyo ka warbixinta ku darida dadka laga tirada badan yahay.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay xaqiijiyaan in hindise-sharciyeedku si cad u qeexayaan sida lagu heli karo ka mid noqoshada qowmiyadaha tirada yar, sida tan loo daba-geli doono iyo caddaynta guusha (ama aan) la keenin. Ku darida dadka laga tirada badan yahay (iyo kuwa kale) waa in lagu daraa dhammaan dhinacyada hindisaha mashruuca oo aan loo gudbin hal qayb. Tani waa inay ku jirtaa qoraalka khasabka ah ee dhammaan saddexda arrimood ee liita (lab ama dheddig, naafada iyo qowmiyadaha laga tirada badan yahay). Waa inay qasab noqotaa in qoraalka cad ee saddexda arrimoodba uu ka soo muuqdo natiijada mashruuca iyo sidoo kale tuducyo sheeko ama sharraxaad ah.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay xaqiijiyaan in dabagalka qolo saddexaad iyo qiimaynta dibadda TORs ay u baahan yihiin fiiro gaar ah oo ku wajahan aqoonsiga qowmiyadaha tirada yar iyo arrimaha kale ee ka mid noqoshada/ka saarida.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay si xasaasi ah ugu dhiirigeliyaan IP-yada iyo shaqaalaha inay si isa soo taraysa u tijaabiyaan shakhsiyaadka waydiisanaya inay wadaagaan qabiilkooda laga tirada badan yahay ama aqlabiyada, kuna dhiirigeliyaan kuwa sidaas sameeya inay khibradahooda la wadaagaan kuwa kale.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay sii wadaan su'aalaha ku saabsan haddii ka qaybgalayaasha shirarka laga tirada badan yahay ay dareemaan inay si buuxda u cabbiri karaan fikradahooda marka ay ku jiraan kooxaha isku dhafan oo ay ka fiirsadaan, sidii horeba u dhacday haweenka iyo gabdhaha, haddii wada-hadallo u dhexeeya qowmiyadaha tirada yar ee keliya la qabanayo.
- Deeq bixiyayaasha iyo wakaaladu waa inay xaqiijiyaan in kooxaha maxaliga ahi ay ku jiraan (wadajir) xubno ku hadla oo fahma dhammaan luuqadaha deegaanka.
- Deeq-bixiyeyaashu waa inay sii wadaan inay su'aalaan heerka la aqbali karo ee taageerada nafaha lagu badbaadinayo, sida lacagta caddaanka ah ee cuntada, loo gudbiyo waardiyayaasha si loogu bixiyo kirada ama adeegyo kale, waana inay raadiyaan xalal mustaqbalka fog tan.

Talooyin ku socda Swiss iyo fuliyayaasha ka hawlgala Soomaaliya

- Waa in la ogolaadaa in dhaqanka lagu garto beelaha laga tirada badan yahay ee heerka beesha balse waa in la habeeyaa si tirada, aqoonsiga iyo jawaabaha beelahaas loo ogaado, loola socdo, loogana warbixiyo si kalsooni leh. Deganaanshaha degitaanka qowmiyadaha tirada yar ayaa markaa loo isticmaali karaa wakiil aqoonsi dadka laga tirada badan yahay marka la eego xaaladda ay fuliyayaasha sii wadaan inay aqoonsadaan khataraha ulajeedka ah ee la xiriira weydiinta su'aalo toos ah oo ku saabsan aqoonsiga laga tirada badan yahay.

Qoraallo tixraac ah

1 Tusaalooyinka waxaa ka mid ah ka mid noqoshada wakiil ka tirsan dadka laga tirada badan yahay ee kooxda Bani'aadamnimada ee dalka (HCT) markii ugu horeysay, wareeg cusub oo qiimeynta u-qalmitaanka ee Sanduuqa Bani'aadamnimada Soomaaliya taasoo keentay in la ansixiyo hay'ad labaad oo ay hogaamiso beelaha laga tirada badan yahay, iyo fiiro gaar ah oo xoog leh oo loogu talagalay dadka laga tirada badan yahay dukumentiyada istiraatijiyadeed iyo qorshe hawleedka inta badan hay'adaha Qaramada Midoobay ee Soomaaliya.

2 Dacwooyinka la isku haysto awgeed MRG waxay hayaa liis ururro ay hogaamiyaan beelaha laga tirada badan yahay oo ay si taxaddar leh u baartey oo ay hubisay.

3 Qoraalka daraasadda oo dhamaystiran ma aysan daabacin Qaramada Midoobay, balse warbixinnada warbaahintu waxay tilmaamayaan in heerarka leexinta gargaarka qaybinta ka dib ay meelaha qaarkood gaareen 30%.

4 https://minorityrights.org/resources/inclusion-barnaamijyada-barnaamijyada-barnaamijyada-wasaaradda-arrimaha-dibeed-ee-switzerland-in-the-horn-of-africa/

5 https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuideMinoritiesDeclarationen.pdf

6 Ficil ahaan, muddo ka dib, kooxaha sida weyn loogu tiriyo inay si dhow ula safan yihiin afarta qabiil ee xoogga badan ayaa la siiyay fursado ku jira qoondada 0.5. Tijaabada ugu fiican ee hadda lagu ogaanayo in kooxi ku dhacayso kootada 0.5 waa in is-guursiga beelaha waaweyn la aqbalay bulsho ahaan. Kooxaha aan arrintu sidaas ahayn waxa loo qaybin karaa saddex qaybood: Bulshooyinka Bantu - Mushunguli, Kizigua (Beeralayda webiyada, asal ahaan saldhiggoodu yahay koonfurta inta badan gobollada dalka), Eyle iyo Awer (labadaba dhaqan ahaan ugaarsato); bulshooyinka xeebaha ah ee ka dhashay is-guursiga ganacsatada iyo gumaystaha ee ku teedsan marin-xeebeedka Badda Cas - Bajaan, Barawaan iyo Banaadiri ; iyo saddex koox oo shaqaystayaal ah oo dhaqan ahaan qaban jiray hawlo ay kooxaha waaweyni u arkayeen inay yihiin kuwo wasakhaysan ama nijaasaynaya, kuwaas oo (ilaa haddana lagu hayo) dad hoose oo bulshada ka mid ah - Gabooye , (Madhibaan) , Tumaal iyo Yibir .

7 Tusaalooyinka waxaa ka mid ah ka mid noqoshada wakiil ka tirsan dadka laga tirada badan yahay ee kooxda Bani'aadamnimada ee dalka (HCT) markii ugu horeysay, wareeg cusub oo qiimeynta u-qalmitaanka ee Sanduuqa Bani'aadamnimada Soomaaliya taas oo keentay in la ansixiyo urur labaad oo ay hogaamiso beelaha laga tirada badan yahay iyo dareenka xooggan ee beelaha laga tirada badan yahay dukumentiyada istiraatijiyadeed iyo qorshe-hawleed ee inta badan hay'adaha Qaramada Midoobay ee Soomaaliya.

8 Hadii tusaalooyinka si aan kala sooc lahayn loo qaatay waxaa jiri lahaa khatar ah in si lama filaan ah qoysaska laga tirada badan yahay gebi ahaanba laga tago, taas oo keeni lahayd in natiijooyinka la su'aalo. Iyadoo la bilaabay meelaha la og yahay in beelaha laga tirada badan yahay ay ku nool yihiin, haddii beelaha laga tirada badan yahay aysan ka mid noqon ka faa'iideystayaasha, arrintaasi waxay noqon lahayd natiijo ka dhalatay habka xulashada ka faa'iideystayaasha.

9 Waxaa jira waxyaabo ka reeban oo aad u kooban, tusaale ahaan magaalooyinka xeebaha ah halkaas oo dadka laga tirada badan yahay (Banaadir iyo Bravans) ay dhaqan ahaan deganaayeen, lahaanshaha dhul iyo degaan ahaan. Inta badan xubnaha qabiilku waxay qoysas badan oo laga tirada badan yahay ka saaray hantidan ma-guurtada ah ee qiimaha leh, laakiin qaar ayaa ku guulaystay inay sii joogaan.